

TRAGOM VLAŠKIH ELEMENATA KOD MORLAKA SREDNJDALMATINSKOGA ZALEĐA

JELKA VINCE-PALLUA
Centar za etnološku kartografiju
Filozofski fakultet
41000 Zagreb
Đure Salaja 3

UDK 392(497.18)
Izvorni znanstveni rad

Na temelju opisa iz izvora izabranih dalmatinskih autora druge polovice 18. stoljeća koji opisuju dalmatinsko zaleđe i njegovo poslavenjeno vlaško stanovništvo, Morlake (Moro-Vlahe), u članku se želi pronaći vidljivi trag (kao što se to može djelomično i danas) nekadašnjih kulturnih kontakata u hirovitom, a time i nepredvidivom povijesnom hodu i njime prouzročnim kulturnim susretima. U ovom prilogu bit će to prožimanje slavenskih elemenata s onima balkanskih Vlaha na primjerima tradicija vezanih uz stoku i svadbene običaje.

Sintagmu interakcije kultura moglo bi se usporediti s događanjima u živom organizmu na temelju sličnih procesa kolanja, protoka, prožimanja, prenošenja, izmjene (s)tvori, elemenata prigodom kojih organizam neke elemente prihvaća, druge odbacuje, već prema biološki utvrđenim zakonima, a time, u velikoj mjeri, predvidivim zakonima.

Dinamičnosti kulturnih procesa, za razliku od onih u živom organizmu, pridonosi upravo njihova napredvidivost u hirovitosti povijesnog hoda (a time i nepredvidivost kulturnih dodira), ali i u hirovitosti pri odabiranju elemenata, tradicija ili načina života neke druge kulture pri čemu, kao što ima dosta poznatih klasičnih primjera, ne postoje utvrđena pravila.

Ovih nekoliko riječi uvod je u neobično dinamičan mozaik kultura na *zadanom* geografskom prostoru srednje Dalmacije. Stoga ću se u ovom prilogu ograničiti na prožimanje slavenskih elemenata s onima balkanskih Vlaha kojih se tragovi jasno mogu naći kod Morlaka, stočarskoga stanovništva zagorske Dalmacije. Također, zbog opširnosti teme i materijala, uzet ću u obzir samo ona područja kulture kod kojih je to najočitije: 1) stočarske tradicije i 2) svadbene običaje.

U ovom prilogu slika dalmatinskoga zaleđa vraćena je dva stoljeća unatrag i promatrana onakva kakvu su je oslikali neki domaći, dalmatinski, autori druge polovice 18. stoljeća:

Ivan Lovrić - Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del Signor abate Alberto Fortis..., Venezia, 1776. Preveo M. Kombol, Bilješke o Putu po Dalmaciji opata A. Fortisa, Zagreb, 1948

* Citate I. Lovrića i D. Manole donosim u prijevodu M. Kombola i L. Katića

Pietro Nutrizio Grisogono - Riflessioni sopra lo stato presente della Dalmazia, poglavlje Dell'agricoltura, Firenze, 1775

Pietro Nutrizio Grisogono - Notizie per servire aila storia naturale della Dalmazia, Libro IV - Dell'aria e degl'uomini, Trevigi, 1780

Didak Manola - Visitatio montana, izvještaj trogirskog biskupa sa vizitacije Dalmatinske zagore (selo Zlopolje kraj Muća, zalede Splita), 1760. Objavio Lovre Katić, Povijesni podaci iz vizitacije trogirske biskupije u XVIII st., Starine, knjiga 48, Zagreb, 1958.¹

I samo njihovo djelovanje na talijanskomu jeziku, jeziku kulture u Dalmaciji 18/19. st., odraz je međusobnog prožimanja kultura i sudbine Dalmacije tog povijesnoga trenutka.² Radi se o dalmatinskim autorima koji su se dali na istraživanje drugačijega, a time i egzotičnoga vlašskog stočarskoga zaleđa. Zanimljivo je uočiti na području dalmatinskoga zaleđa živ i vidljiv odraz nekadašnjih kulturnih kontakata u spomenutomu nepredvidivom povijesnomu hodu, u ovom slučaju izabranom vlaško-slavenskom kontaktu.

Kod Morlaka (Moro-Vlaha), stočarskoga stanovništva dalmatinskoga zaleđa, ima neposrednih indikacija o miješanju vlašškoga i slavenskoga stanovništva. Iz građe dalmatinskih autora izdvojiti ću i analizirati neke opise (koji se tiču tradicija vezanih uz stoku i svadbene običaje) što sadrže podatke koji bi mogli upućivati na nekadašnji proces njihova međusobnoga prožimanja.

TRADICIJE VEZANE UZ STOČARSTVO

U prikazima morlačkoga života nalazimo opise stočarstva kao glavne ekonomske grane a, u skladu s time, izvješća o gotovo nepostojećoj brizi za obradu zemlje. Prema Grisogonovim i Lovrićevim svjedočenjima Morlaci žive od stočarstva, a glavna im je hrana sir, mlijeko i druge njegove preradevine. Lovrić navodi da svaka morlačka obitelj ima svoj tor po 200, 300, 600 i više komada stoke dok siromašniji imaju po 40-50 komada. Njihova je glavna hrana mlijeko i razne mliječne preradevine - mlijeko zakiseljeno octom pošto se iz njega izvadi maslo; surutka što ostane služi im za piće i, zajedno s kruhom, za jelo. Prave i ukusan kajmak; zatim *mišni sir*, sir u komadićima u mješini (u originalu *cacio di otro*). U vezi s mliječnim preradevinama Lovrić donosi tvrdnju koja zaslužuje kritičko razmatranje. Evo te njegove tvrdnje: "*Vještina da prave na talijanski način grušavinu (u originalu ricotta), koja se u običnom govoru zove puina, sasvim je nepoznata morlačkim snahama*" (Lovrić: 75).

Izdvojiti ću tri razloga na temelju kojih bismo mogli pretpostaviti zbog čega Lovrić smatra da je proizvod puina (skuta)³ Morlacima nepoznat.

1) Lovrić je, vjerojatno, čuo naziv puina u Padovi i u Mlecima, gdje se školovao, ili opet na dalmatinskomu priobalju, dakle na jadranskomu kulturnom području gdje su ti nazivi udomaćeni, ne povezujući naziv puina s istim proizvodom u dalmatin-

skomu zaleđu, Sinjskoj krajini o kojoj govori, ali tamo pod drugačijim nazivom - (v)urda.⁴ U tomu slučaju puina ne bi bila poznata Morlacima, ali ne kao proizvod nega samo njegov naziv.

2) Možda je zaista Lovrić mogao tvrditi da je taj mliječni proizvod nepoznat *morlačkim snahama*, ali se onda morao ograditi i dodati da je on nepoznat u Sinjskoj krajini o kojoj jedino i piše. Poznato je da se Lovrićevi podaci odnose na područje relativno mala opsega, Sinjsko-cetinsku krajinu, i da on često na temelju samo tog ograničenoga područja postavlja tvrdnje za šire prostore. Zato, ponekad, bez pokrića i bez temelja osporava Fortisova svjedočenja koja se tiču mnogo širega područja, a koja se mogu u mnogome razlikovati od Lovrićevih. Teško je, međutim, povjerovati da je Lovrićev podatak točan kada je poznato da se još i danas u tim krajevima pravi proizvod jednak puini ali pod nazivom (v)urda i to baš postupkom da se nakon pravljenja mišnog sira, koji upravo opisuje Lovrić, preostala surutka uz dodatak svježeg mlijeka vari i dobiva ova ukusna sirasta masa.⁵

3) Treći bi razlog tome mogao biti da Lovrić nije poznao ni shvatio, što je dosta vjerojatno za mladu i to mušku osobu, način pripremanja te grušavine pa možda neprecizno opisuje postupak obrade mlijeka - čitav postupak sirenja spomenutoga mišnoga (mješnoga) sira i njegova pripremanja. Zanemarujući postupak s dobivenom (i spomenutom) surutkom, Lovrić možda nije prepoznao upravo način pravljenja puine odnosno (v)urde, kako se isti proizvod naziva izvan jadranskoga kulturnog područja, a za (v)urdu je poznato da se "*pripisuje Rumunjima, odnosno balkanskim Rumunjima kao njihov tipični proizvod*" (Gavazzi: 176). Ne začuđuje, dakle, Lovrićeva tvrdnja da kod Morlaka nema proizvoda pod imenom puina, ali se, uz dosta vjerojatnosti, može smatrati da Lovrićevi stočari Morlaci imaju jednaku grušavinu no pod nazivom (v)urda, tipičan proizvod balkanskih Rumunja. Puina (skuta) i (v)urda upravo su zgodan primjer koji je iskoristio M. Gavazzi da bi pokazao kako se ponekad zapadni i istočni romanski elementi susreću na području jugoistočne Evrope. Lovrić toga, vrlo vjerojatno, nije bio svjestan.

U okviru pastirskih tradicija začuđuje da nema podataka o poznatom i u brdskoj Dalmatinskoj Zagori, Bukovici, na Velebitu, na Čićariji u Istri još i danas ponegdje održanom *rumunjskom načinu brojenja ovaca u parovima* (do-pato-šasto-šopći-zeći = 2-4-6-8-10). To što dalmatinski autori ne navode ovaj način brojenja uopće ne znači da on tada i tamo nije postojao nego samo da nije posebno spomenut.

U pastirski krug ulazi i *drvena pastirska čaša* koju spominju Grisogono i Lovrić ali, nažalost, ne daju podatke o načinu izrade i, eventualno, o ukrašavanju. Zna se, međutim, da postoji nevjerojatna sličnost između rumunjskih i naših pastirskih čaša i da je ona tipičan predmet stočarskih balkanskih etničkih skupina Rumunja s jedne strane i Hrvata i Srba s druge u zapadnim južnoslavenskim krajevima. Šteta je što dalmatinski autori ne pišu i malo više o izradi i načinu ukrašavanja drvenih predmeta koje spominju (pastirski štapovi, tronošci, razno drveno posude, noževi s drvenim drškom, drveni češljevi itd.).

Da je stočarstvo ekonomska podloga Morlaka pokazuju i svjedočenja o zanemarivanju obrade zemlje ili uzgoja voća. Tako, npr., Lovrić kaže da obično nemaju vrtova i na njihovim posjedima nema voća osim onoga što raste samo i koje se naziva divljim. Isto tako, zakleti su neprijatelji drveća, a ako netko od njih i posadi drvo, ostali će ga prvom prilikom iščupati. I Grisogono potvrđuje da je sir glavna hrana tog jadnoga puka, a u svojoj knjižici *Riflessioni sopra lo stato presente della dalmazia* u poglavlju *Dell'agricoltura* (1775) raspravlja o poljodjelstvu s teoretsko-ekonomskoga gledišta i kaže da Morlak živi za jednostavne, prirodne potrebe svoje obitelji. Luksuz i ostale suvišnosti nisu mu pokvarile duh. Računa samo na trenutno dobro, a ne planira što će jesti sutra pa mu je obrađivanje zemlje zadnja briga. To je početni i najvažniji razlog nebrige za kultiviranje zemlje. Grisogono kaže da se u ratarstvo razumiju kao i u lijepu književnost, dakle nimalo. Nemaju nikakva interesa za njega i uzdaju se u prirodnu plodnost zemlje. Oni preziru napore i radije se prepuštaju dokolici i besposličarenju, ležanju, pušenju i piću uz vatru. Zato bi ista količina zemlje u dobrim rukama dala trostruki urod.

Koliko je čvrsto upravo stočarska tradicija urasla u morlački život svjedoči i njihov odgovor onome tko bi ih želio poučiti obrađivanju zemlje: "*Što nisu radili naši stariji, nećemo ni mi*" (Lovrić: 142).

SVADBENI OBIČAJI

Kao najopipljiviji primjer direktnoga istočno-romanskog, rumunjskoga unosa u svadbene običaje Morlaka Dalmatinske Zagore navodim svadbeni poklik *jara piko* koji je, ispravljajući Fortisa, zabilježio i Ivan Lovrić, ali u drugačijemu kontekstu i drugačije ga tumačeći, premda i on pogrešno. Koliko su Fortisova tumačenja naziva Jara i Piko kao imena starih bogova zaštitnika netočna, toliko je pogrešna i Lovrićeva pučka etimologija kojom se služi u tumačenju naziva Piko. Lovrić na svoj način, sasvim proizvoljno u vulgarnom značenju, tumači naziv Piko u vokativnom obliku. Kritiku Lovrićeve nestručnosti i proizvoljnosti trebalo bi ublažiti i uzeti u obzir mladenačku pustopašnost dvadesetdvo godišnjega mladića u nagadanju o nečemu što Fortis uopće ne tumači pobliže, a pogotovu ne u takvom svjetlu. Evo tih Lovrićevih razmišljanja: "*A kad bi se slučajno utvrdilo, da su Morlaci obožavali Piko kao božanstvo, onda bi to bilo još jedno gadno božanstvo pored tolikih drugih, što su ih imali, a njegovo objašnjenje u smislu, u kojem ga uzimamo danas, ne može se dati osim u knjigama nedopuštenih užitaka*" (Lovrić: 120).

Prvi koji je dva stoljeća nakon Lovrića zapazio pravilno rješenje u tumačenju ovoga svadbenog usklika bio je Špiro Kulišić koji je od Rade Uhlika dobio refren svadbene pjesme transilvanskih Rumunja:

Hai apuc si iar apuc! Hajde uhvati i opet uhvati!
Pic, pic, pic! si iar apuc! Hopa, hopa, hopa! i opet uhvati!

Jara piko povezao je s rumunjskim *iar apuc* (uhvati opet), također veselim svadbenim poklikom.

Drugi je primjer, unutar svadbenih običaja, *crvena kabanica* za koju Š. Kulišić primjećuje da se ona "kao dio redovne nošnje najduže održala kod onog stanovništva gdje ima neposrednih indikacija o miješanju vlaškog i slovenskog (tj. slaven-skog) stanovništva" (Kulišić, 1963: 88), što je upravo slučaj s Morlacima. Poznato je da se ova crvena kabanica, makar i ne bila više dio redovne nošnje, kasnije zadržala samo kao relikv prigradom svadbe, ali i to "u krajevima gdje je bilo vidnih miješanja slovenskog i vlaškog stanovništva" (Kulišić, 1963: 88). Kabanica, kaban, muški je kaput od stupanoga sukna, smeđe ili crvene boje, obično bez rukava, koji se samo ogrće. Dio je i svečane, pogotovu svadbene odjeće kada je ukrašena, a jednostavnijega izgleda služi pastirima kao pokrivač.

Trogirski biskup Didak Manola, izvješćujući sa svojih vizitacija, govori o toj kabanici kao dijelu svečane, svadbene odjeće, dok je Ivan Lovrić spominje kao svakodnevnu, redovnu odjeću ili opet dio odjeće koji može poslužiti kao pokrivač.

Lovrić nas ukratko upozna s ogrtačem zvanim kabanica s dugim ovratnikom, kukuljicom, koji štiti glavu od kiše, a na mjestu gdje govori o ležajima Morlaka spominje da im ponekad nije teško spavati na golom tlu i pokriti se vlastitom kabanicom, dok ljeti ne traže ni takve udobnosti.⁶ Kombol je, prevodeći Lovrića, neprecizno povezo riječ ogrtač (zvan kabanica) uz glagol oblačiti jer se kabanica, čak i kada ima rukave, a što je rjeđe, nikada ne oblači nego samo zaogrće. U originalu Lovrić je upotrijebio glagol *porre* što znači staviti, metnuti, položiti.

Biskup Manola sa svoje *Visitatio montana* 1760. g. (Zagorska župa - selo Zlopolje kraj Muća) izvješćuje o kabanici kao važnom, ali ne i nedužnom svadbenom rekvizitu. On, doduše, posebno ne ističe boju kabanice, ali je poznato da se prigodom svadbe, i to još i danas u tim krajevima, upotrebljava ponegdje crvena kabanica koja sama po sebi, a naročito svojom crvenom bojom, štiti mladenku od uroka i zlih sila koje u to doba posebno vrebaju na nju. Manola napominje da su običaji s kabanicom, kakve opisuje u Zlopolju, jednaki u čitavoj Dalmatinskoj Zagori.

Koliko je kabanica važan svadbeni rekvizit pokazuje njezina stalna upotreba kroz čitavo vrijeme trajanja svadbenih običaja. Od biskupa Manole doznajemo da djever (mladoženjin brat ili koji rođak) vodi mladu ispod kabanice u crkvu, a isto tako i odvodi kući; za vrijeme pirovanja mlada stoji te također i jede pod kabanicom s djeverom ili rođakom prvoga blagdana nakon vjenčanja, a mladu vodi djever ponovo pod kabanicom u crkvu te, po završetku mise, skida kabanicu dok se mlada klanja i ljubi s rođacima i svojtom pa je opet pokrije te tako pokrivenu vodi kući. "Pod ovom kabanicom", kaže biskup, "dogadaju se bezbrojni nedopušteni doticaji, pa je to predigra i kojega drugog nedopuštenog djela, koje se poslije kod mnogih u svoje vrijeme otkrije... Veći dio ovih pokvarenosti kušao sam ukinuti kad sam otkrio njihovu zloću, koja se počinja, osobito onaj običaj s kabanicom, ali mi nije u svemu uspio pokušaj, jer oni hoće da rade onako, kako su činili (i) njihovi predci, sve čine - kako reko, bez ikakve zamjere" (Didak Manola, *Visitatio montana*, 1760. g., preveo i priredio L. Katić, *Starine*, knjiga 48, str. 298 i 299).

Manolu, dakle, s toga pohoda po župama Dalmatinske Zagore ne zanima kabanica kao takva, nego pokvarenost njegove pastve, koju želi iskorijeniti, vezane uz upotrebu te kabanice prigodom svadbenih svečanosti. Manola govori o *pokvarenosti* i *zloći* tih ljudi koji se kabanicom koriste ne samo za zaštitu mladenke od uroka i zlih sila, nego i da je kabanica štiti od nepoželjnih pogleda suseljana.

Biskupova svjedočenja o kabanici kao svadbenomu rekvizitu mogu se usporediti s podatkom T. Vukanovića koji kod Srba na Kopaoniku spominje crvenu kabanicu s kukuljicom kao svadbeni ritualni haljetak (T. Vukanović: 201). Prema podacima kod Kulišića crvena se kabanica kao dio redovne nošnje, osim kod dalmatinskih zagoraca, nosila u Starom Vlahu sve do početka 20. stoljeća te u Sarajevskom polju čiji se dio stanovništva doselio iz Starog Vlahu u zapadnoj Srbiji. Kabanicu kao relikv prigradom svadbe Kulišić bilježi u jugozapadnoj Bosni, u okolici Maglaja i Gračanice te u Ravnim Kotarima i Bukovici.

Treba još jednom naglasiti da se kabanica, bilo kao dio redovne nošnje bilo kao relikv prigradom svadbe, održala upravo tamo gdje je bilo miješanja vlaščkoga i slavenskoga elementa na što upućuje i sam toponim Starog Vlahu, planinskoga dijela zapadne Srbije, a, dakako, i već spomenuti naziv Morlaci (Moro-Vlasi). Kabanica, o kojoj ovdje govorimo, tipičan je rekvizit balkanskih stočara. Nije, stoga, čudno da se ona očuvala upravo kod stočara Morlaka pa je u tomu smislu i navodim.

U okviru svadbenih običaja navodim i *staćela* (staćel, staćelo, strčalo, zastarčilo itd.), svatovskoga časnika prigodom svadbenih svečanosti, za kojega ima indicija koji bi mogli upućivati na vlaški sloj kao njegova prvotnoga nosioca. Staćela spominje Ivan Lovrić vrlo kratko na tri mjesta u svojoj knjizi. Prvi puta navodi da su staćeli (jedan ili dva) vojvode cijeloga društva (str. 120) što se može shvatiti doslovno kao vojvode i preneseno kao prvaci cijeloga društva, važni svatovi. Nije isključeno da on u ovom slučaju ima funkciju upravo vojvode jer Lovrić, među ostalim svatovskim časnicima, ne spominje vojvodu. P. N. Grisogono, premda nabroja više svatovskih časnika, ne govori o vojvodi, ali ni o staćelu. Drugi puta Lovrić spominje staćela u trenutku kada svi svatovi prije odlaska u crkvu ručaju u mladenkinu domu, a ona to čini odvojeno s dvojicom *divera* i sa staćelom (str. 121). Treći puta on se javlja pri dolasku svatova iz crkve mladoženjinoj kući u trenutku kada mladenka sjaši s konja, ljubi kućni prag i s dva djevera, odvojeno od društva, odlazi večerati, ali ovaj put "*bez staćela koji gubi svoje pravo*" (str. 125). Kombol, koji je preveo Lovrićevu knjigu, neprecizno prevodi naziv s talijanskog originala *stachiel* kao *staćil*, a trebalo bi *staćel* (npr. *senza lo stachiel* prevodi *bez staćila*). Fortis ga navodi u varijanti *stacheo*, staćeo. Danas se u Sinjsko-cetinskoj krajini izgubio taj naziv i ta čast jer postoji tendencija smanjivanja broja časnika, a razlog tome je i činjenica da je on, udvajajući druge uloge, postao suvišnim.

Navela sam ovdje primjer staćela, osebnog svatovskoga časnika, o čijemu postanku znanost nije još dala konačan odgovor. Međutim, premda lingvistički pokazatelji idu u prilog slavenskomu podrijetlu toga naziva (Skok, Stojković pa Kovačec prema pučkoj etimologiji od star, a staćel(o) ponekad je starješina svatova, najstariji član) etnološki pokazatelji u vezi sa staćelom upućuju na predslavenski

(vlaški, grčki?) postanak staćela.⁷ Kao element koji ide prilog predslavenskom sloju kao prvotnomu nosiocu ove svatovske časti mogla bi se navesti činjenica da je on nepoznat ostalim južnim Slavenima kao i njegovo prostorno raširenje. Tomu bi u prilog išlo i postojanje toga svatovskog časnika u Grčkoj⁸ tamo gdje prevladavaju Vlasi i kod Vlaha na južnoslavenskim prostorima. U tom smislu navodim Lovrićeva svjedočenja o staćelu na prostoru planinsko-vlaškoga dalmatinskog zaleda kod Morlaka u čijim su svatovskim običajima tragovi vlaško-slavenskoga miješanja osobito izraziti i dobro sačuvani.

I, konačno, spomenut ću ukratko ime *Sekul* koje ulazi u krug svadbenih običaja - prosidbe koja prethodi svadbi.

Sekul, nećak vojvode Sibirjanin Janka,⁹ prosi svomu ujaku djevojku, a javlja se u pjesmama A. Kačić-Mioševićeva *Razgovora ugodnog naroda slovinskog* iz kojega Lovrić, a i Fortis, u svoje tekstove uklapa stihove koji se tiču njihovih poglavlja o ženidbama i udajama, svadbenim običajima. Fra Andrija Kačić-Miošić dobro je poznao narodne pjesme skitajući se, kako sam rimom kaže, od Skadra do Zadra i od Mostara do Kotara. On nije samo naučio mnogo narodnih pjesama svoga zavičaja, Makarskog primorja, nego je mnoge pjesme čuo od obitelji pristiglih iz Hercegovine u Dalmaciju, a neke boraveći upravo u Sinju i njegovoj okolini.

Sekul(a), junak narodnih pjesama, prema Skoku i Akademijinu rječniku, veže se s prezimenom rumunjskoga podrijetla Sekula Drakulovića (od rum. dracul - zmaj). Oblik imena Sekul rumunjski je unos u slavenski element.¹⁰ Ima i nekih imena, kompozita, kako ističe Kulišić, slaveno-rumunjskih i, obrnuto, rumunjsko-slavenskih. Tako bi od osnove slavenskoga imena Rad - postalo Radul, a obratno rumunjska imena, u osnovi prezimena, postala bi Bun-išić, Žur-ović, Drakul-ić.¹¹

Navedena miješanja rumunjsko-slavenskoga i slavensko-rumunjskoga onomastičnog sustava, a i sama dvojezičnost koja je vladala u Srednjemu vijeku među vlaško-slavenskim grupama dinarskoga stanovništva, a koja je još i danas ponegdje, ali samo u tragovima zadržana, prema mišljenju mnogih znanstvenika, odraz je miješanih vlaško-slavenskih brakova, hibridnih ženidbenih veza.

A upravo su u svadbenim običajima¹² o kojima se, uz stočarske tradicije, ovdje najviše govorilo, tragovi vlaško-slavenskih susreta, prožimanja i interakcija, što i jest tema ovoga časopisa, osobito vidljivi i sačuvani, odražavajući na taj način sam proces miješanja vlašškoga i slavenskoga stanovništva.

BILJEŠKE

1. Manola piše latinskim jezikom kao što je to bio uobičajen način izvješćivanja s vizitacija.

2. O tome sam pisala u članku "Kulturni identitet Dalmacije 19. stoljeća iz perspektive Petra Nižetića" (Etnološka tribina II, Zagreb, 1988. referat održan na International Congress of Anthropological and Ethnological Studies, Zagreb, kolovoz, 1988).

3. Naziv puina novi je talijanski naziv, a skuta dolazi od latinskoga ex-cocta, part. perf. od co-quere, tal. scotta, mletački scota - skuta (P. Skok: 275).

4. Rumunjski urda, bugarski urda, arbanaški hurdhe, cincarski urda. Rumunjski pastiri širili su tu riječ po Karpatima, a arumunski pastiri po Balkanu (P. Skok: 546).

5. Postoji mogućnost da je Lovrić čuo naziv puina i u rodnomu Sinju koji je bio mletački vojni garnizon.

6. Slikovit je, može se još k tome dodati, i opis "morlačkoga jastuka" načinjena od ječmerne i pojasa s nožem, kojeg povise s nekoliko pištolja. "Ispruženi na taj način, spavaju možda slade nego razmaženi i meki ljudi na najnježnijem i najsavršenije nabijenom pamuku" (Lovrić:72).

7. Zahvaljujem mr. Milani Černelić na nekim podacima o stačelu koji je bio važan dio njezin dio njezine magistarske radnje "Tradicije svatovskih časti, njihovi nazivi i uloge kod Bunjevaca s osobitim obzirom na pojavu i ulogu stačelu", Zagreb, 1988.

8. M. Gavazzi dovodi u vezu naziv stačel s pojmom "stahtiaris" koji se javlja u Grčkoj, ali ne u redovnoj nego u pokladnoj svadbi.

9. Sekulu, koji raznim podvizima treba svomu ujaku Sibirjanin Janku isprositi ženu, često se navodi kao trag arhaičnih rodovskih odnosa sa simboličnim tragovima avunkulata. Ipak, najpoznatiji je naš daidža, tj. ujak, Pintorović beg iz pjesme o Hasanaginici.

10. Sekel - Sekelj - Sekela isto je što i rumunjski Sacuiu. Kod erdeljskih Madara, oazi među erdeljskim Rumunjima, szek je dobio karakterističan rumunjski član -ul.

11. Prezime Drakulić kompozit je od rumunjsko-slavenskoga elementa. Zanimljiva je, međutim, kombinacija imena i prezimena poznate novinarkе i književnice, upravo s imenom Slavenka i prezimenom *rumunjske osnove, Drakulić, koja sadrži u sebi oba elementa.*

12. Treba naglasiti da se svadbeni običaji ijekavskoga stanovništva u kopnenomu dinarskom području u bitnim elementima, kako primjećuje Kulišić, podudaraju s vlaškim (arumunjskim) i arbanaškim, a da se znatno razlikuju od većine slovenskih te hrvatskih kajkavskih i čakavskih svadbenih običaja i, naravno, svadbenih običaja ostalih Slavena.

IZABRANA LITERATURA

Gavazzi, Milovan, Vrela i sudbine narodnih tradicija, Zagreb, 1978

Grisogono, Pietro Nutrizio, *Reflessioni sopra lo stato presente della Dalmazia*, poglavlje "Dell'agricoltura", Firenze, 1775

*** *Notizie per servire alla storia naturale della Dalmazia*, Libro IV - Dell'aria e degl'uomini, Trevigi, 1780

Kulišić, Špiro, *Tragovi arhaične rodovske organizacije i pitanje balkansko-slovenske simbioze*, Biblioteka Etnološkog društva Jugoslavije, broj 5, Beograd, 1963

Lovrić, Ivan, *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis*, Venezia, 1776; preveo M. Kombol, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa*, Zagreb, 1948

Manola, Didak, "Visitatio montana", izvještaj trogirskog biskupa sa vizitacije Dalmatinske zagore 1760; preveo i objavio Lovre Katić, *Povijesni podaci iz vizitacije trogirske biskupije u XVIII st.*, knjiga 48, Zagreb, 1958

Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, JAZU, Zagreb, 1971-4

Thompson, M. S., *The Nomads of the Balkans*, London, 1914

Vukanović, Tatomir, *Etnogeneza južnih Slovena*, Vranje, 1974

ON THE TRACK OF THE VLACHS ELEMENTS AT THE MORLACHS IN THE MID-DALMATIAN HINTERLAND

Summary

On the basis of the evidence of some 18th century Dalmatian authors concerning the Dalmatian hinterland and its Slavisized Vlach cattle-raising population, the Morlachs (Moro-Vlachs), the author has tried to discover visible traces of former cultural contacts influenced by a capricious and therefore unpredictable flow of history. In this article the interlacing of Slavic elements and those of the Balkan Vlachs is discussed on examples of traditions connected with cattle-breeding and wedding customs.